

Editör BASKIN ORAN
Türk Dış Politikası • CİLT I

İletişim Yayınları 758 • Araştırma-İnceleme Dizisi 117
ISBN-13: 978-975-05-0001-5 • ISBN-13: 978-975-05-0000-8 (Tk. No.)
© 2001 İletişim Yayıncılık A. Ş. / 1. BASIM
1-22. Baskı 2001-2018, İstanbul
23. Baskı 2019, İstanbul

KAPAK Utku Lomlu
KAPAK FOTOĞRAFI Dışişleri Bakanı T.R. Aras, Başbakan İ. İnönü,
Cumhurbaşkanı M.K. Atatürk (İnönü Vakfı Arşivi)
SAYFA DÜZENİ Hüsnü Abbas
UYGULAMA Suat Aysu
DİZİN Kerem Ünüvar / Hasan Deniz
BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21
CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Editor: BASKIN ORAN

Türk Dış Politikası

KURTULUŞ SAVAŞINDAN BUGÜNE
OLGULAR, BELGELER, YORUMLAR

(Cilt I • 1919-1980)

Bölüm Yazarları

(alfabetik sırayla)

ATAY AKDEVELİOĞLU, BASKIN ORAN, ÇAĞRI ERHAN, EREL TELLAL,
GÖKÇEN ALPKAYA, İLHAN UZGEL, KUDRET ÖZERSAY, MELEK FIRAT,
MUSTAFA AYDIN, ÖMER KÜRKÇÜOĞLU, SANEM BAYKAL, TUĞRUL ARAT

FUNDA KESKİN (Uluslararası Hukuk Kutuları), HİKMET ULUĞBAY (İktisat Tabloları)

ÇAĞRI ERHAN (Proje Sekreteri), ERDEM DENK (Proje Sekreter Yrd.)

Bu yapıt,

**Başbakanlık
Tanıtma Fonu Kurulu**

ve

**T.C.
Kültür Bakanlığı'nın**

"Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşunun 700. Yılı Kutlama Etkinlikleri"
bağlamında sağladıkları maddi katkılarla gerçekleştirilmiştir.

Yapıtı dipnot verilirken şu örnekten yararlanılması önerilir:

Örneğin: Melek Fırat, "1919-1923 Yunanistan'la İlişkiler", Baskın Oran (ed.),
Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,
cilt I, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. ...

Kutulara dipnot verilirken şu örnekten yararlanılması önerilir:

Örneğin: Atay Akdevelioğlu, İran İslam İnkılabı kutusu, Baskın Oran (ed.),
Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,
cilt I, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. ...

Haritalar ve Şemalar: Fahri Karagözoğlu

Görsel malzemenin hazırlanmasına katkıda bulunanlar:

Burcu Göğüş, Elçin Aktoprak, Meltem Göçer, Mete Yılmaz, Mustafa Kılıç,
Selim Çamalan, Torgay Doğan, Tuba Aslançan, Uğur Birdal, Zeynep Karagözoğlu

Kısa İçindekiler*

Sunuş	7
Yöntem ve Yaklaşım	11
Giriş: Türk Dış Politikasının (TDP) Teori ve Pratiği	17
<i>TDP'nin Kuramsal Çerçevesi</i>	20
<i>TDP'nin Uygulanması</i>	54
1919-1923: Kurtuluş Yılları	95
<i>Dönemin Bilançosu</i>	97
<i>Mondros Silah Bırakışması</i>	110
<i>Sèvres Barış Antlaşması</i>	113
<i>Batı Avrupa'yla İlişkiler</i>	139
<i>Sovyetlerle İlişkiler</i>	155
<i>Yunanistan'la İlişkiler</i>	178
<i>Orta Doğu'yla İlişkiler</i>	194
<i>Mudanya Silah Bırakışması</i>	213
<i>Lausanne Barış Antlaşması</i>	215
1923-1939: Göreli Özerklik - 1	239
<i>Dönemin Bilançosu</i>	241

(*) Ayrıntılı İçindekiler cildin sonundadır.

Batı Avrupa'yla İlişkiler.....	258
SSCB'yle İlişkiler.....	314
Yunanistan'la İlişkiler.....	325
Orta Doğu'yla İlişkiler.....	357
Montreux Boğazlar Sözleşmesi.....	370
1939-1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Görelî Özerklik - 2	385
<i>Dönemin Bilançosu</i>	<i>387</i>
<i>İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, 1939-1945</i>	<i>399</i>
1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye - 1	477
<i>Dönemin Bilançosu</i>	<i>479</i>
<i>SSCB'yle İlişkiler</i>	<i>499</i>
<i>ABD ve NATO'yla İlişkiler</i>	<i>522</i>
<i>Yunanistan'la İlişkiler</i>	<i>576</i>
<i>Orta Doğu'yla İlişkiler</i>	<i>615</i>
1960-1980: Görelî Özerklik - 3	653
<i>Dönemin Bilançosu</i>	<i>655</i>
<i>ABD ve NATO'yla İlişkiler</i>	<i>681</i>
<i>Yunanistan'la İlişkiler</i>	<i>716</i>
<i>SSCB'yle İlişkiler</i>	<i>769</i>
<i>Orta Doğu'yla İlişkiler</i>	<i>784</i>
<i>AET'yle İlişkiler</i>	<i>808</i>
Kutular ve Yazarları (Cilt I)	855
Haritalar (Cilt I)	860
Tablolar ve Şemalar (Cilt I)	860
Yapıta Katkıda Bulunanlar	861
Dizin (Cilt I)	863
Ayrıntılı İçindekiler (Cilt I)	881

Sunuş

Yeni Bir Kitap

Elinizdeki kitap, Türkiye üniversitelerinde 1960'ların sonundan bugüne kadar Türk Dış Politikası derslerinde kullanılan tek yapıt olan "Olaylarla Türk Dış Politikası"nı öğrenciyken okuyarak yetişmiş hocalar tarafından yazılmıştır.

Bir kitabın (veya bir insanın, bir kurumun, bir düzenin, vb.) en büyük başarısı, yetiştirdiği insanlar tarafından bir noktadan sonra beğenilmemesinde yatar. Bu kitapla yetişmiş olan bizler (o kadar ki, orada okuduklarımız artık bizim parçamız haline geldiği için ona verdiğimiz dipnotlar nispeten azdır), onun bir noktadan sonra yetersiz kaldığını düşündüğümüz için elinizdeki kitabı yazdık.

Neden yetersiz, çünkü herşeyden önce fiilen 1971'de kalıyordu; ondan sonrası çok kısa, adeta başlıklarla yazılmıştı. Tümünde, konuya göre yazar değil, yazara göre konu seçilmişti. Bir editörü olmadığı için bir bütünlük sunmuyordu; kullanılan diller ve üsluplar çok farklıydı, dili çok eskimişti. En önemlisi, Soğuk Savaş döneminde farklı davranmak zor olduğu için, yer yer bir "resmî tarih" niteliği taşıyordu; örneğin Türkiye'nin İran, Irak ve Afganistan'la imzaladığı Sadabat Paktının İtalya'ya karşı yapıldığını yazıyordu.

Diğer yandan, dış politika konusundaki eserlerin bizde kitlelere fazla hitap etmediği düşünüldüğünde, 14 uzmanın 3,5 yıl boyunca uyum içinde çalışarak çıkaracağı yapıt, yalnızca bir ders kitabının kalıpları içinde kalmamalıydı. Hatta, onu okuyup yararlanmak için, Batı'nın birçok ülkesinde olduğu gibi, kaliteli bir liseden mezun meraklı biri olmak yetmeliydi.

Yaklaşım, Biçim, Öz

Elinizdeki kitap, işte bu farklı anlayışla planlanmış ve gerçekleştirilmiştir. Birincisi, herkesin yazdıkları, önceden dikkatle hazırlanmış belli bir plana göre editör tarafından defalarca (3 ilâ 7 kez) incelemenin geçirilmiş, her bakımdan standartlaşma sağlanmış, özellikle de, rahat okunur olmasına özen gösterilmiştir. Üstelik, yabancı gelebilecek bütün kavramlar ve terimler, aşağıda da açıklanacağı gibi, küçük çerçeve yazılar ("kutu") içinde açıklığa kavuşturulmuştur.

İkincisi, konuya göre yazar seçilmiştir; yani belli bir dönemin ilişkileri tek bir kişiye yazdırılmak yerine, her konu kendi uzmanına yazdırılmıştır.

Üçüncüsü, kitap hem dikey (kronolojik) hem de yatay (tematik) olarak okunabilir. Yani hem belli bir dönem (ör. 1919-23) içinde bütün devletlere ilişkin Türk po-

litikasının ne olduğu toplu olarak görülebilir; hem de, bütün dönemlerde kabaca aynı alt başlıklar yer aldığı için, tek bir devlete yönelik politika (ör. Türk-Yunan ilişkileri) 1919'dan bugüne kadar kesintisiz izlenebilir. Böylece, tek başına kronolojik yaklaşımın sakıncası (belli bir ülkeyle ilişkilerin sürecini kesintisiz yakalayamamak) veya tek başına tematik yaklaşımın sakıncası (belli bir dönemdeki ilişkilerin bütününe yakalayamamak) ortadan kaldırılmıştır.

Dördüncüsü, bütün bu dönemler, Giriş'te ortaya konan belli bir kuramsal yaklaşımın parçalarıdır, kopuk ikili ilişkiler değildir, bir dış politikanın bir bütün olduğunu gösterir bir biçimde harmanlanmıştır.

Beşincisi, her bir dönemin başında o dönemin hem çok yönlü hem de bütüncül olarak algılanmasını sağlayacak önlemler alınmıştır. Bir kere, dış politikadan sorumlu başlıca kişilerin (devlet başkanı, hükümet başkanı, dışişleri bakanı, dışişleri müsteşarı) listesi ve görev dönemleri tablo halinde verilmiştir. Sonra, "Dönemin Bilançosu" adı altında o döneme ilişkin "Uluslararası Ortam ve Dinamikler" ile "Türkiye'nin İç Ortamı ve Dinamikleri" anlatılmış, arkasından, bunların sonucu olarak ortaya çıkan dış politikanın bilançosu yapılmış, ondan sonra da ikili ilişkilere geçilmiştir. Böylece, fotoğraf karesi değil, film şeridi sunmak amaçlanmıştır. Nihayet, dış politikanın ekonomi politikten kopmasının mümkün olmadığı dikkate alınarak, her dönemin başına Türkiye'nin hem dış ekonomik ilişkilerini hem de makro ekonomik göstergelerini sunan ayrıntılı tablolar konmuştur.

Nihayet, yeni yaklaşımı dışında, bu kitap Türk dış politikasında birçok yeni bulguyu da okura sunmaktadır. Örneğin, Musul petrollerinin ödenme biçimiyle ilgili bölüm bunlardan biridir.

Fakat, kitabın yaklaşımına ilişkin en önemli husus şudur: Bu kitabın yaklaşımı olabileceği kadar nesneldir. Olguları ve bilgileri aktarmada ve işlemede tarafsız davranmaya büyük özen göstermiştir. Türkiye'nin lehine gözükken öğeleri abartmamış ve aleyhine gözükken öğeleri saklamamıştır. "Lisan-ı münasipte" olmak şartıyla, olguları yaşandığı gibi yansıtmaya özen göstermiştir. Hem biçimde, hem de özde.

Biçimde derken, örneğin Ege Denizindeki bir ada adının hem Türkçe'si, hem de parantez içinde Yunanca'sı verilmiştir. Bir antlaşma maddesi yorumlanırken, genellikle yapıldığı gibi maddeyi mealen anlatmak yerine (çünkü bu da bir yorum demektir) önce maddenin özgün metni italik puntoyla aktarılmıştır. Okuyucunun özgün metni görmeden yoruma inanması istenmemiştir. Bu hususa o kadar özen gösterilmiştir ki, "üslub-ı beyan, aynıyle insan" deyişi akıldan tutularak, kitabın hiçbir yerinde "biz", "ülkemiz", "yurdumuz", "dış politikamız" gibi iyelik takısı içeren terimler bile kullanılmamış, hep üçüncü bir ülkeden söz eder gibi "Türkiye", "Türk dış politikası", "Türkiye'nin çıkarları" vb. yeğlenmiştir.

Özde derken, hangi ülkeyle ilişkiler söz konusuysa önce o ülkenin düzeni ve görüşü ele alınmış, ikili ilişkiler ve Türk dış politikası ondan sonra verilmiştir. Çünkü karşıdakini anlamadan ve onun güdülerini bilmeden yapılacak yorumlar yanıltıcı olabilir. Bu nedenledir ki; ABD, SSCB, Yunanistan gibi Türkiye'nin çok yoğun ilişki sürdürdüğü ülkelerin iç ve dış politikalarının ve dolayısıyla bakış açılarının anlatılmasına özen gösterilmiştir.

Bütün bunların nedeni, bilimsel nesnellik endişesinin yanı sıra, fazlasıyla yalın ve basittir: Türkiye'nin çıkarlarını gözetebilmek için, karşı taraftan da bakmak şarttır.

Bir konu anlatılırken, karşı tarafın da argümanlarını vermeden “Bu olayda X ülkesi haksızdı, biz haklıydık” biçiminde öğretilecek olursa veya kimi gerçeklerden söz edilmeden geçilecek olursa, bunu okuyacak gençler yarın karar mevkiine gelince vahim hata yapabilirler; çünkü uluslararası ortamdaki gerçek kendilerine öğretilenden çok farklı olabilir. Oysa, iç politikanın aksine dış politika pek hata kaldırmaz; maliyeti fazla yüksektir.

Kitabın biçimi ile özü arasında yoğun ilişki kuran bir özelliği de, disiplinlerarası yaklaşımıdır. Kitapta geçen bütün önemli kavramlar ve terimler “kutu”lar içinde kısa ve özlü olarak açıklanmış, böylece Türk dış politikasına aşina olmayanların bile başka kaynaklara bakmadan konuyu izlemelerine olanak sağlanmıştır. Bunun kaynağı şudur: 1995 ve 96 yıllarında, bir üniversitenin nispeten yeni kurulmuş uluslararası ilişkiler bölümünde konuk hoca olarak verdiğim Siyasal Tarih derslerinde; çocukların genel tarih, Türk dış politikası, uluslararası hukuk, siyaset bilimi, iktisat, uluslararası güncel sorunlar, felsefe, yöntem vs. gibi konularda arzu edilen temele sahip olmadıklarını gördüm. Köklü bir okul olan Mülkiye’nin öğrencilerinde bu sorun azdı, çünkü bu konuları ayrı ayrı derslerde okuyorlardı. Bunlar bilinmeden ders anlatmak mümkün değildi. Bu yüzden, dersi verirken bu konuları da gerektiği biçimde parantezler içinde anlattım ve bu disiplinlerarası yaklaşımdan hem çocuklar memnun kaldı, hem ben çok iyi sonuç aldım. Oradaki “parantez”lerin yerini bu kitapta “kutu”lar almış bulunuyor.

Kutuların yanı sıra, hem bu kalın kitabın okunmasını ve anlaşılmasını kolaylaştırmak hem de etkinleştirmek için yoğun görsel malzeme kullandık. Örneğin, gereken haritaları koyarak, okuyucunun atlas ihtiyacını da karşıladık. Dönemin konularına ilişkin karikatürler, resimler, posterler, gazete sayfaları koyarak olayı canlandırmayı amaçladık.

Türkiye’nin ikili ilişkilerinin her bölüm altındaki sıralanışını, okuyucunun anlamasını ve izlemesini kolaylaştıracak biçimde düzenledik. Tarihte kalmış gibi gözükene ama zaman zaman gündeme gelen Montreux, Musul, Hatay gibi konuları daha uzun ve ayrıntılı verdik. Gerekli belge ve antlaşma metinlerini, aksi belirtilmedikçe, bu konudaki en komple kaynak olan İsmail Soysal’ın yapıtından aktardık. Mondros, Sèvres ve Lausanne’a ilişkin metinler içinse, yine aksi belirtilmedikçe, Seha L. Meray ve Osman Olcay’ın değerli çalışmalarından yararlandık.

Yazım Kuralları

Kitapta açıklayıcı dipnotlar kutular içinde halledildiğinden, kaynak gösteren dipnotlarını ancak o hususu tek bir kişi söylemişse, aykırı bir şey söylenmişse veya çok önemli bir bilgi veya yorum aktarılmışsa parantez içinde belirttik; daha çok kaynakça vermeyi yeğledik. Yaptığımız özgün alıntılar (belge, vb.) ise, kurallara aykırı olarak, fazla yer tutmasın diye bu kalın kitapta içeriden değil, tam satır halinde verdik. Milyardan aşağı sayıları hem akılda kalması, hem de fazla yer tutmaması için rakamla yazdık.

Yabancı kent adları konusunda ise, tutarlı olduğuna inandığımız şöyle bir standart yöntem izledik: Türkçe’deki okunuşu, Latin alfabesi kullanan o ülkenin dilindeki okunuşla aynı ise, özgün yazıma uyduk: Bruxelles, Strasbourg, Washington,

Neuchâtel (Brüksel, Strazburg, Vaşington, Nöşatel yerine). Eđer Türkçe'ye o ülkenin yazdığı ve telaffuz ettiği biçimden farklı yerleşmişse, yerleştiğı biçimde kullandık: Münih, Lahey (München, Den Haag yerine). Türkçe'de tamamen farklı bir biçimde söyleniyorsa, o söyleyişe uyduk: Londra, Lizbon (London, Lisboa yerine). Tabii, Latin alfabesi kullanmayanların kent adlarını (veya bütün özel adlarını) Türkçe'de okunduğı gibi yazdık.

Türkiye'ye ilişkin kişi adlarında ise, soyadı yasaının çıktığı 1934'ten sonrası için soyadı kullandık (Atatürk), öncesi için o andaki adı kullandık (Mustafa Kemal) ve yine de bu adın ilk geçtiğı yere ilerideki soyadımı köşeli parantez içinde koyduk (Yusuf Kemal [Tengirşenk]). Karışıklık yaratabilecek durumlarda ise ayırıcı bir adı köşeli parantez içinde yazdık: Bekir Sami [Kunduh]. Özel adlara ek yapma konusu büyük sorun oldu. Türkçe yazım kurallarının bir türlü yerleşmemiş olmasından kaynaklanan bu sorunu tutarlı biçimde aşabilmek için tek çareyi, söz konusu özel adın yalın olması durumunda kesme işareti kullanmak (ör. Türkiye'de), herhangi bir ek alması durumunda ise kullanmamak olarak bulduk (ör. Cumhuriyet Türkiye'sinin veya Türkiye'si'nin açmazına düşmemek için: Cumhuriyet Türkiye'sinin).

Bu kitap, uzun bir kitaptır. Bütün çabalara rağmen, eksikliği veya yanlışlığı olması doğaldır. Rastlarsanız, lütfen bize bildiriniz ve böylece başka baskılarda düzeltmemize olanak sağlayınız; minnettar kalırız. "oran@politics.ankara.edu.tr" adresine elektronik mektup gönderen herkese ayrıca cevap da verilecektir.

Nihayet, bu kitaba çeşitli kişi ve kuruluşlar çok önemli yardımlarda bulunmuşlardır. Alfabetik düzende sıralamak gerekirse, yazarlar, şu bilim dostlarına içten teşekkür sunmak isterler:

Abdul Rezak Bilgin, Ali Arsin, Ali Rıza Cihan, Aydemir Erman, Ayşenur Alpaslan, Bilsay Kuruç, Bülent Gökay, Bülent Meriç, Deniz Kuru, Eser Torun, Faruk Loğoğlu, Gökhan Erdem, Gün Kut, Hakan Bingün, Haluk Gerger, Hasan Köni, İlhan Tekeli, İnan Özyıldız, İstemihan Talay, Mustafa Akkaya, Mustafa Kemal Basa, Necil Nedimođlu, Nesrin Algan, Nezih Danyal, Nihat Tuna, Nimet Özbek, Nuri Yeşilyurt, Orhan Kolođlu, Sertaç Başeren, Sina Akşin, Tan Oral, Ünal Maraşlı, Ünal Ünsal, Yücel Sayman.

Yazarlar, Başbakanlık Tanıtma Fonuna ve İstemihan Talay'ın şahsında Kültür Bakanlığına, kitap projesine verdikleri destek için büyük teşekkürlerini sunarlar.

Editör olarak şunu söylemek istiyorum: Bunca akademisyenin, bunca yıl boyunca, *bütünlüğü olan* bir yapıt oluşturmak için biraraya geldiğı nadirdir. Hem benim bölümlerimi okuyup katkı yapan, hem de 3,5 yıl boyunca her ricamı hemen dikkate alan arkadaşlarıma gönül borcum var. Doğal olarak, her yazar yalnızca kendi bölümünden sorumludur, ben ise kitabın tümünden.

Bir de, izin verirsiniz, bu kitabın yazılması ve özellikle de bitirilmesi sırasında; hem sabahları ben yatmadan yatmayan, hem de onca ihmal edilmesini onca güler yüzlülüğüyle bana hissettirmeyen Feyhan'a kuru, ama sevgi dolu bir teşekkür sunmak istiyorum.

BASKIN ORAN

Eksik ve yanlışlarımızı bize bugüne kadar iletmiş dostlara ve özellikle de öğrencilerimize, biz de minnet duygularımızı iletiyoruz. Varolsunlar. B.O.

Yöntem ve Yaklaşım

Bir dış politika incelemesinin doğru ve öğretici sonuçlara ulaşması için, birincil kaynaklarla çalışmak, örneğin o ülkenin imzaladığı uluslararası belgeleri okuyucuya sunmak yetmez. Çünkü, iyi bilinen bir sözdür, istatistiklere kolayca yalan söy-letilebilir.

Bu durumda, bir incelemenin olayları, belgeleri vb. aktarırken ve yorumlarken kullanacağı yöntemler ve yaklaşımlar evrensel olarak ulaşılması gereken iki temel amaca yönelmelidir: 1) Meselenin özünü kavramak, 2) Bu özü okuyucuya nesnel biçimde ulaştırmak. Bu amaçlara ulaşabilmek için, elinizdeki kitap aşağıdaki yöntem ve yaklaşımları uygulamaya çalışmıştır. Nesnellik ile başlayalım:

Nesnellik

Her insanın boynunda iki cepli bir heybenin asılı olduğu rivayet edilir. Öndeki cepte başkalarının kusurlarının, arkadaki cepte de kendi kusurlarının bulunduğu söylenir. İnsanların bu genel niteliğinin, bilim adamı da olsa, bilimsel incelemelere yansımaması zordur. Bu, bir fizik araştırmacısı için değil ama, bir dış politika araştırmacısı için özellikle böyledir. Nihayet, “kendi” ülkesinin “başka”larına karşı yürütülen dış politikasını incelemektedir; olaylara nesnel bakması kolay olmaz.

Bu amaçla, herşeyden önce “bakış açısı”na dikkat edilmesi gerekmektedir:

1) Bilimde “neye” bakıldığından çok, “nereden” yani kimin açısından bakıldığı önemlidir. Örneğin, aynı 1821 olayı Osmanlı’dan bakılınca “Yunan İsyanı”dır, Ege’nin öte kıyısından bakılınca “Yunan Bağımsızlık Savaşı”. Aynı 1919-22 olayı, duruma göre, Kurtuluş Savaşı olarak da anılabilir, “Anadolu Felaketi” (Mikrasiatiki Katastrofi) diye de. Onun için, özellikle dış politika incelemelerinde hata yapmamak için “şeytanın avukatı” gibi davranıp olayı bir de karşı tarafın bakış açısından görmek gerekir.

2) Belli bir olayı incelerken, ona mümkün olan her biçimde ve her yönden bakmak gerekir.

Bir kere, olayı yalnızca yakından incelemek yetmez; onu bir de kuşbakışı görmek gerekir ki, ağaca bakarken orman gözden kaçmasın. Örneğin, 1924’te Halifeliğin kaldırılışı Türkiye’nin Müslüman ülkelerle ilişkilerini bozmuştur. Ama burada önemli olan şunu görebilmektir ki; Türkiye’nin güçlenebilmesi için temel olay, kendi içindeki ikiliği tasfiye etmesidir. Kimi ülkeleri gücendirmiş olmak, bu genel doğrunun yanında çok ikincil kalacaktır; üstelik, dış ilişkilerde ideoloji değil, daima çıkar ilişkileri geçerlidir ve bu çıkarlar durmadan değişirler.

İkincisi, bir ülkenin tek bir ülkeyle ilişkisini incelerken, diğer ülkelerle ilişkilerini de aynı anda görebilmek gerekir. Bu yapılmadan, ikili ilişki anlaşılmaz. Örneğin, zafer kazanılır kazanılmaz ilk yaptığı iş yabancıların ayrıcalıklarını sona erdirmeye olan Mustafa Kemal, Fransa'yla yapılan 20 Ekim 1921 Anlaşmasında (Ankara Anlaşması) bu ülkeye 99 yıllığına maden işletme imtiyazları vermeye hazır olduğunu ilan etmiştir. 1921'deki bu "çelişki", ancak, dönemin uluslararası koşulları ve TBMM Hükümetinin içinde bulunduğu koşullar göz önüne alınırsa anlaşılabilir. Nitekim Yunanistan'la savaş devam etmektedir, daha 6 Ekimde Batı Cephesi karargahı Sivrihisar'a kadar çekilmiştir. Diğer yandan, Fransa İngiltere'ye karşı büyük rahatsızlık içindedir; kendini aldatılmış hissetmektedir, bundan yararlanmak mümkün olursa karşı cephe en önemli yerinden yarılmış olacaktır. Nitekim Fransa, Ankara Anlaşması yapılırca, Yunanistan'ı ve müttefiki İngiltere'yi Anadolu'da yalnız bırakarak çekilecektir.

Üçüncüsü, retrospektif bakışın yanıltıcılığına düşmemek gerekir. Retro, geri demektir; retrospektif de, geriye dönük. Bugünün bilinci ve bilgisiyle geriye dönüp bakılır ama, o günün koşullarını akıldan çıkarmamak şartıyla. Yoksa, geçmişi anlamak mümkün olmaz. Örneğin, bugünden bakıp da Mustafa Kemal döneminde demokrasi yoktu veya Abdülhamit bir diktatördü demek anlamsızdır. Bunları söylemek, Shakespeare döneminde dijital saat aramaya benzer. Unutmamak gerekir ki Osmanlı İmparatorluğu Abdülhamit'e (veya Vahideddin'e) babasından resmen mirasla kalan bir "mülk"dür. Mustafa Kemal döneminde bugün bildiğimiz demokrasinin olması düşünülemez; çünkü henüz bir devrim olmuştur, yeni bir devlet kurulmaktadır, çok radikal ulusal reformlar başlayacaktır ve ayrıca o dönemdeki uluslararası ortamın bizzat kendisi demokrasiye alabildiğine uzaktır.

3) Nihayet, ideoloji körlüğüne düşmemek gerekir. İdeoloji körlüğü, herşeyden önce, yeni veriler bize ulaştıkça kafamızdaki kategorileri çeşitlendirmekle önlenir. İnsan, olayları kafasındaki kategoriler sayesinde anlar. Dışarıdan bir ham bilgi gelince, onu anlayabilmek için bu kategori kutularından birine yerleştiririz. Ama bu kutular yetersizse, yeni bilgiyi bunlardan en yakınına tıkaştırmak doğru değildir; anlamayı engeller, yanlış yorum yaptırır. Yapılacak şey, kafamızdaki kategorileri çeşitlendirme yoluna gitmektir. Örneğin, kafamızda "devlet, egemen sınıfın aracıdır" diye bir kategori bulunuyorsa, devletin o dönemdeki en güçlü sınıfı zora sokacak bir işlemini anlamamız zordur. Ama kafamızda "devletin görelî özerkliği" diye yeni bir kategorinin oluşması halinde mesele açıklığa kavuşacak, devlet mekanizmasını yöneten seçkinlerin özel koşullarda ülkenin güçlü sınıfının aleyhine kimi işlemler yapmasının mümkün olduğu ortaya çıkacaktır.

Meselenin Özü

Herhangi bir incelemeyi yaparken, araştırmacının karşısına iki tercih çıkar: Olayın görüntüsünü esas almak; meselenin özünü araştırmak. Olayın görüntüsü, adı üzerinde, ilk bakışta görünen nedenlerdir. Bunları gerçek neden olarak kabul etmek büyük kolaylık sağlar. Zor olan, görünenin altındaki araştırmaktır.

Meselenin özünü kavramak için akıldaki tutulması gereken yaklaşımlar şöyle özetlenebilir:

1) Rasyonelliği aramak:

İnsan davranışları, önemli istisnalar dışında, rasyonel (akılcı) nedenlere dayanır. Bu rasyonellik de genellikle “çıkar” kavramında somutlaşır. Her zaman mutlaka böyle olmamakla birlikte, çıkar kavramının çoğu zaman “ekonomik çıkar” anlamına geldiği açıktır. Bu nedenle, bir davranışın temel dürtüsünü ararken, “ideal”leri değil çıkarları aramak doğrudur. Bu söylenenler, “ulusal çıkar” kavramını (bkz. **Ulusal Çıkar** kutusu, s. 34) temel aldığı için dış politika açısından özellikle doğrudur. (Zaten, davranışların rasyonel olmadığı kabul edilirse, ilerisi için herhangi bir bilimsel tahmin yapmak mümkün olmaz).

Örneğin, 1493'te Osmanlılar, İspanya'dan ölüm tehdidiyle kovulan Yahudilere kucak açmışlar, İmparatorluğun İstanbul ve Selanik gibi önemli kentlerine onları kabul etmişlerdir. Bu önemli kararı, Osmanlıların insancıl davranışı olarak (yani idealizmle) yorumlamak mümkündür. Ama, özellikle o dönemlerde insan hakları vb. kavramların pek yerleşmemiş olduğu göz önüne alındığında, bu dış politika kararını, İmparatorluğun ekonomik yaşamındaki yoğun Ermeni ve özellikle de Rum etkisine denge oluşturmak biçiminde yorumlamak daha uygun düşecektir. Üstelik, Museviler göçmen olarak geldiklerinden, “Misafir ev sahibinin adabına uyar” atasözüne uygun hareket edeceklerdir. Nitekim Museviler, devlete, Anadolu'nun otokton (yerli) Hıristiyanlarına oranlanmayacak kadar daha yakın durmuşlardır.

(Tabii, kısa vadeli aldatıcı çıkar ile uzun vadeli gerçek çıkar arasındaki fark gibi, rasyonellik de birbirine zıt iki parçaya ayrılarak düşünülmeli: Bir kuruluşun kendi amacını gerçekleştirme olgusu anlamında “işlevsel rasyonellik” ve aynı olgunun insani değerler ve hedefler açısından algılanması demek olan “özel rasyonellik” (bkz. Türker Alkan, *Radikal*, 19 Şubat 2003). İşlevsel rasyonelliğe bir örnek, Nazi Almanyasının fırınlarda yaktığı insanların her şeyinden (saç, diş, vs.) sonuna kadar yararlanmasıdır. Ama “özel” açıdan bakıldığında bu rasyonelliğin o kadar da rasyonel olmadığı düşünülebilir. Aynı ikiz kavramları, örneğin ABD'nin 2003 Irak işgali (ve zaferi) açısından da kullanmak mümkün).

2) Olayları üstyapıyla (*superstructure*) değil, altyapıyla (*infrastructure*) açıklamak:

Asıl neden yerine onun görüntüsüyle yetinmenin en sık rastlanan ve en aldatıcı örneği, olayları üstyapısal faktörlerle (ahlak, din, hukuk, ideoloji, gelenek-görenek, vb.) açıklamaktır. Oysa bizzat bu faktörler “bağımlı değişken”dirler ve bağımlı oldukları faktör de altyapı'dır; yani belli bir ülkedeki sosyo-ekonomik düzendir.

Örneğin, olayların arkasında altyapısal nedenler aranmazsa, batı Avrupa'nın 15. Yüzyıl sonundaki denizaşırı merkantilist (bkz. **Merkantilizm** kutusu, s. 114) yayılmasını ya macera merakı ve yeni yerler keşfetmek heyecanı, ya da “putperestlere din götürmek” olarak yorumlamak gerekecektir.

Bu nedenle, bir olayın nedenlerini incelerken, sebep olarak gösterilen üstyapı faktörlerinin altında nasıl bir altyapısal düzen olduğuna bakmak ve kararı ona göre vermek şarttır.

(Tabii, üstyapının da altyapıdaki gelişmeleri hızlandırıp yavaşlatabileceği; daha da önemlisi, iktidarı ele geçirmiş seçkinlerin yapacağı bir “yukarıdan devrim” sonucu

oluşturacakları üstyapının da eski altyapıyı zamanla değiştirme yolunda işlev görebileceği dikkatlerden kaçınılmamalıdır - bkz. **Yukarıdan Devrim** kutusu, s. 23).

3) İç-Dış Dinamik İlişkisini Gözden Kaçırılmamak:

Bir olayın nedenlerini araştırırken, altyapı-üstyapı ilişkisinin saptanmasının yanı sıra yapılacak iş, olayın iç ve dış dinamiklerini ayrı ayrı saptamaktır. Bir olay hem iç faktörlerden (ülkenin yapısı, düzeni, grup-tabaka-sınıf çıkarları vb.) hem de dış faktörlerden (uluslararası sistemin yapısı, komşular, başka ülkelerin dış politikaları, hatta jeostratejik konum ve tarihsel çökeller, vb.) etkilenir. Bir araştırmacı, bu birbiriyle yakından ilintili iki dinamiği ayırarak, ayrı ayrı ikisine de gereken önemi vermek zorundadır.

Genellikle, dış dinamik faktörlerine etki yapmak zordur veya olanaksızdır. Bu nedenle, bir olayın nedenleri etkilenmek istendiğinde, genellikle iç dinamik faktörlerini değiştirmeye çalışmak (içte reform yapmak, vb.) daha akılcıdır. Bununla birlikte sorumlu mevkidekiler, olayın nedeni olarak, kimi zaman yalnızca dış dinamik faktörlerini gösterirler. Burada kullanılan terim genellikle “dış mihraklar”dır ve çoğu zaman ifade ettiği anlam da, kabahatleri dışa yükleyerek kendini aklamaktan ibarettir.

4) İç-Dış Politika İlişkisini Gözden Kaçırılmamak:

Bir olayın nedenlerini anlayabilmek için o ülkedeki iç ile dış politika ilişkisine bakmak gerekir. Burada kural, genellikle dış politikanın iç politikadaki düzen tarafından yakından belirlendiğidir. Örneğin, Üçüncü Dünya ülkelerinin Türkiye’yi Kıbrıs sorununda hiç desteklemeyişlerinin nedeni, Kıbrıs Türklerine uygun bir statü bulunursa kendi ülkelerindeki azınlıkların da benzeri haklar isteyeceği korkusudur. Diğer yandan, 1990 sonlarında Türk Genelkurmayının İsrail’le yürüttüğü kimi yakın ilişkilerin, iç politikada Refah Partisinin etkili olmasına duyulan tepkiden de etkilendiği söylenebilir.

Bununla birlikte, özellikle olağanüstü dönemlerde, jeopolitik yapının getirdiği güvenlik endişelerinin (yani dış politikanın) iç politikayı etkilediğini söylemek doğru olur. Özellikle savaş sırasında (İkinci Dünya Savaşı bunun en iyi örneğidir) iç politika kararlarında dış politikanın etkileri açıkça görülür.

5) Etki-Tepki İlişkisini Gözden Kaçırılmamak:

Bu ilişki çok karmaşıktır. Her etki, kendi tepkisini yaratır. O kadar ki, o tepkiyi “karnında taşır” dahi denebilir. Bu nedenle, dış politikada bir karar alırken, onun tahmin edilemeyecek sonuçlar yaratacağını da hesaba katmak gerekir. Çünkü, alınacak karar (etki, veya teknik terimiyle *tez*), doğuracağı tepkiyle (teknik terimiyle *antitez*) birleşerek yepyeni bir olgu yaratacaktır (teknik terimiyle *sentez*) ve bu yeni olgu da aynen bir tez gibi işlev görerek kendi antitezini doğuracaktır, vb.

Bu durum, yükselen bir spiral halinde gidecektir ve tarih içinde güç ve barış için yapılan mücadele sonunda kurulan her yeni düzen içinde yeni güçler mücadeleye başlayacaktır. Diğer bir deyişle, 1989’da ABD’li yazarlardan Francis Fukuyama’nın, kendi ülkesinin temsil ettiği düzenin artık bir daha değişmemek üzere galip geldiğini söylemek için ilan ettiği “Tarihin Sonu” ciddiye alınamaz; çünkü her etki kendi tepkisini mutlaka yarattığından, “tarih” bitmez.

Örneğin, Türkiye'nin Sampson darbesine tepki olarak 1974'te yaptığı Kıbrıs harekâtı Yunanistan'ın tepkisiyle ve Amerikan ambargosuyla karşılaşmıştır ama, ortaya çıkan sentez (KKTC) kendi içinde yeni tepkiler üreterek, Türkiye'nin bugün her uluslararası platformda durmadan önüne getirilen dış politika sorununu yaratmıştır. Onun için, her şeyin, en iyi gözüktüğü anda çok kötü bir duruma gebe olduğunu hesap edebilmek ve uyanık davranmak çok önemlidir. Örneğin, Cezayir'deki Ulusal Kurtuluş Cephesi FLN askerî olarak yenildiğinin ertesi yılı Fransa Cezayir'e bağımsızlık vermek zorunda kalmıştır. Yine, Filistin'de İsrail askerlerinin taşla kol-bacak kırmaları, Filistin devletinin temellerini atmıştır.

Uyanık davranmayı sağlamanın yanı sıra, bu etki-tepki (tez-antitez-sentez) ilişkisi, umutsuzluğa teslimiyeti önleyen başlıca bakış yöntemidir. Çünkü en kötü durumların karnında bir kurtuluş taşıdığını da hatırlatır. Örneğin, Sèvres Barış Antlaşması Osmanlı'yı "Avrupa'dan ebediyen silmek" amacıyla görülmemiş ağırlıkta hükümler dayatmasaydı, Anadolu Hareketinin "Yedi Düvele karşı" umutsuz gibi gözükken bir kurtuluş savaşını başlatması çok daha zor olabilirdi.

6) Neden-Sonuç İlişkisini Doğru Algılamak:

Dış politika, heyecan verici bir alandır. Böylesi bir alanda ulusal duygulara hitap eden kimi olaylarda, bu ilişkinin çok yanlış yorumlandığına sıkça rastlanır. Bu gibi heyecanlı durumlarda insanlar ilişkiyi kendi tutum ve ideolojilerine en uygun geldiği gibi anlamak eğilimine kapılırlar. İngilizce'de "*wishful thinking*" diye ifade edilen bu "temenni", insanın kafasında fazlasıyla büyük "kolaylık" yarattığı için, çok tehlikelidir ve ciddi yorum hatalarına yol açabilir.

Örneğin, 27 Mayıs 1960 hareketinden hemen önce Başbakan Menderes ABD'ye rağmen Moskova'ya giderek ekonomik yardım isteyecekken, darbe olunca gidememiştir. Buradan, kimi yorumcular 27 Mayıs'ı ABD'nin yaptırdığını ileri sürmüşlerdir. Bu türden örnekler çoktur. Bir diğeri de, 1925 Şeyh Sait ayaklanmasının İngilizler tarafından çıkarıldığı yorumudur ve bu yorum, sonuçta ayaklanma Musul'un İngiltere'de kalmasına önemli katkıda bulunduğu için yakıştırılmıştır. Oysa, bu yönde hiçbir bilimsel kanıt olmadığı gibi, tam tersine birçok kanıt vardır. (Bkz. Şeyh Sait Ayaklanması kutusu, s. 266).

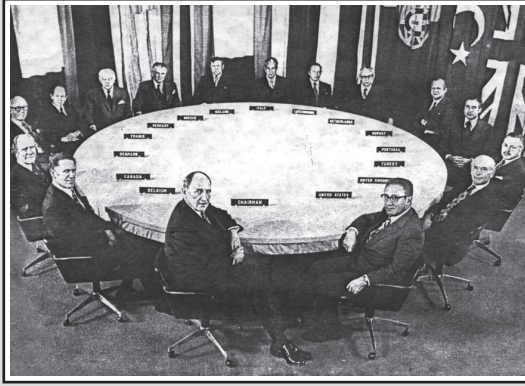
7) Tek Neden / Birden Fazla Neden Sorunu:

Son olarak, bir olayı açıklamaya çalışırken, onun tek bir nedenin eseri olduğunu söylemek genellikle yanlıştır. Bir olayın genellikle birden fazla nedeni vardır. Fakat bunu söylemek ve orada noktayı koymak da doğru olmaz, çünkü her olayın birden fazla nedeni olmakla birlikte bunlardan bir tanesi başlıca nedendir, diğerleri ikincil nedenlerdir. Önemli olan, başlıca nedeni saptamak ve ondan sonra da diğerlerini de sıralamaktır.

BASKIN ORAN

giriş

Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği

Bir NATO toplantısı.

İmparatorluktan Ulus-devlet'e Dış Politika: Benzerlikler ve Farklılıklar

Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki yoğun benzerlikler ve yoğun farklar, bu iki devletin dış politikalarında da kendini aynen göstermiştir.

Aynı coğrafyada, aynı insanlarla, birbirinin devamı olarak kurulmuş birer Orta Büyüklükte Devlet" (OBD; kavram için bkz. s. 29 vd.) olmaktan gelen ortak özellikler sonucu, bu iki devletin dış politikadaki benzerlikleri çarpıcıdır:

Her ikisi de varlıklarını iki temel ilke üzerine kurmuşlardır: güç dengesini büyük dikkatle izleyip ondan yararlanarak yaşamak; işgal edilme tehdidi yoksa başka devletler arasındaki savaşlara girmemek.

Tabii, Osmanlı İmparatorluğu açısından "işin başına" bakılırsa, devletin temel düzeni durmaksızın toprak fethetmek üzerine kurulmuştur (bkz. s. 113-118). Ama ilerlemesi 17. Yüzyılda durdurulduktan bu yana, İmparatorluğun dış politikası artık aynen öncülü Bizans İmparatorluğu gibi ister istemez "güç dengesi"ne oynamaya dayanmıştır. Diğer yandan, "işin sonuna" bakılırsa, Osmanlı hiç de mecbur olmadığı halde Birinci Dünya Savaşı gibi bir cehenneme girmiştir. Ama Enver Paşa'nın bu kararı İmparatorluktaki tek örnektir ve zaten İmparatorluğu da bitiren karar olmuştur.

Benzerliklerin büyük olmasına karşılık, bu iki devletin dış politikaları arasında yönetim felsefesinden kaynaklanan farklar da aynı derecede büyüktür:

Osmanlı İmparatorluğu *değişmemek* ilkesi üzerine kurulmuştur: Hem çok uluslu/dinli/mezhepli İmparatorluğun mevcut sınırlarını ve heterogen nüfusunu, milliyetçilik çağına rağmen, aynen korumak istemektedir; hem de mevcut temel siyasal, ekonomik, ideolojik vb. yapısını değiştirmek istememektedir.

Türkiye Cumhuriyeti ise *değiştirmek* ilkesi üzerine kurulmuştur: Bir kere, güçlenebilmek ve hayatta kalabilmek için küçülmek ve nüfusu mümkün olduğunca homogenleştirmek istemektedir; ikincisi, devraldığı yapıyı "Muasır Medeniyet Batı gibi" olacak biçimde yani kökten değiştirmeyi amaçlamaktadır. Çünkü öncülü Osmanlı, değişen dünya koşullarına uymamak yüzünden batmıştır.

Bu kitap boyunca anlatılacak olan, bu değişme sürecinin dış politikaya yansımış görüntüsüdür. O kadar ki, Türkiye Cumhuriyetinin de, "muasır medeniyet" in gittiği yeni yönle uyum sağlamakta zorlandığı ölçüde dış politikada tıkanıp da, yine bu kitabın anlatacakları arasındadır.

Şimdi, konumuza, Osmanlı'dan beri dış politikayı etkileyen temel öğeleri inceleyerek başlayabiliriz.

I) TDP'nin Kuramsal Çerçevesi

A) TDP'yi Etkileyen Temel Öğeler

Türk dış politikasını (TDP) etkileyen ve ona bu bazen olumlu bazen olumsuz ama kesinlikle karmaşık nitelikleri kazandıran öğeleri şu başlıklar altında ele alabiliriz:

1) Kültürel Boyut

Türkiye çok yönlü bağlantılara ve kültürlerle sahiptir. Bunları Asya, Orta Doğu/İslam, ve Batı olarak sınıflandırmak mümkündür.

Asya

Topraklarının yüzde 97'si Asya'da bulunan Türkiye yer yer ve zaman zaman feodal ve göçebe toplumun izlerini taşır. Halk mutfağında kebab ve pidenin egemenliği (göçebe toplumun sebze üretmemesinden doğan, et ve un temelinde mutfak alışkanlıkları) halen sürer. İç politikada insanlar karşısındaki belli bir orta noktada uzlaşarak kazanımlarını sürekli kılmak yerine, karşısındakini ortadan kaldırmayı tercih eden bir genel tutum içindedirler. Politikacılarının çok kaliteli olduğunu iddia etmek kolay değildir. Kurumlardan çok, güçlü öndere eğilim görülür. Askerî darbeler yapıldığı zaman, aileden devlete varıncaya her alanda demokrasiye değil de otoriteye alışmış halk, hemen destekler.

Bu Asya boyutu gereği, baskı ve sıkıntı karşısında çok sabırlı ve hatta pasif davranmanın yanı sıra, insanlar çabuk da sinirlenir ve mevcut durumla orantısız sertlikte tepki gösterebilirler. Bunun dış politikaya da yansımaları görülür; rasyonel düşünen karşı müzakereci taraf, bu kadar sabrın sonunda bu kadar büyük tepki beklemediği için şaşırabilir. Yine bu özellik, çıkarların karşılıklı müzakere ve pazarlıkla yürütüldüğü bir dönemde ve düzende, zaman zaman "masadan çekilme" veya "küsme" biçiminde kalıplar sergilenmesine de yol açabilir.

Türkiye'de demokrasi yeni ve zayıftır. 2004'te nihayet kaldırmadan önce Türkiye idam cezasını kaldırmamak için yıllarca direnmıştır. Durmadan, istisna oluşturacak durumlar düşünmüştür. İnsan hakları kavramı yeni ve sallantılıdır. Bu haklar özellikle dışarıdan önerildiği zaman bir tür ksenofobiye (yabancı düşmanlığı) dek varabilen bir tepki doğurabilir.

Orta Doğu/İslam

Bizzat Orta Doğu teriminin bile nereyi anlatmakta kullanıldığı belirsizdir ve Türkiye için "Burası Türkiye", "Her an için herşey olabilir" gibi deyimlerin kullanılması bu açıdan anlamlıdır.

En başta gelen ortak niteliği İslam olan Orta Doğu'daki bir ülke olarak, Türkiye'de halk yüzde 98 oranında Müslüman'dır. Bu dinsel öge, örneğin Müslüman Boşnaklara veya Çeçenlere baskı yapıldığı zaman kamuoyunda bir sempatinin hareketine geçmesine yol açar. Diğer yandan İslam, Rusya'nın geleneksel düşman oldu-

ğunun da etkisini yanına alarak, komünizmin yaygın bir tepki görmesi ve bunun sonucu olarak da Amerika'nın destek bulması sonucunu doğurur. Buna karşılık, Türkiye İslami ilkelere yabancıdır; devlet laik ilkelere göre çalışır.

Orta Doğu'nun ikinci yaygın özelliği Arap ögesinin başatlığıdır. Türkiye bir yandan bu ögeye yabancıdır, bir yandan da bu öge Türkiye'yi Orta Doğu ülkesi saymamaktadır.

Batı

Türkiye topraklarının yalnızca yüzde 3'ü Avrupa'da bulunmakla birlikte, ülkede çok büyük bir Batı etkisi vardır. Türkiye Orta Doğu'nun Batı'ya her bakımdan en yakın, en Batılılaşmış ülkesi ve İsrail'le birlikte tek demokrasisidir.

Daha önemlisi, Türkiye, dünyada ezici çoğunluğu Müslüman olup da laiklik/laikleştirme politikasını en katı biçimde uygulayan devlettir. Hatta, Müslüman olmayan ülkelerde laikleştirme politikası uygulamaya gerek olmadığı hesaba katıldığında (bkz. **Laiklik-Sekülerlik** kutusu, s.22), Türkiye'nin tüm dünyada tek laikleştirme politikası uygulayan devlet olduğu dahi söylenebilir. Kapitalist ülkeler içinde görülen en radikal ve en başarılı yukarıdan devrimle (bkz. **Yukarıdan Devrim** kutusu, s.23) üstyapısını iradi olarak Osmanlı tarihinden, dilinden, kültüründen (yani, Asya ve Orta Doğu'dan) koparmış Türkiye'nin bütün yönetici seçkinleri Batılılaşmıştır. Üstelik, bu seçkinler, sömürge yönetimi yaşamış diğer az gelişmiş ülke seçkinlerinden yaklaşık 1 yüzyıl önce (yani, 1839'dan sonra) Batılı modernleşmeye açılmışlardır.

Bunun sonuçları çok çeşitlidir. Bir kere, Türkiye'nin bu kültürel niteliği, yukarıdaki diğer iki kültürel niteliğiyle kesin zıtlık halindedir. İkincisi, Batı, Türkiye'yi Batılı kabul etmemektedir. Üçüncüsü, genel olarak Türk insanı Doğu/Orta Doğu kültürü ile Batı kültürü arasında bir kimlik karmaşası yaşamaktadır. Dördüncüsü, bu konuda seçkinler ile halk arasında ihmal edilemeyecek bir farklılık bulunur.

Bütün bu durumlara rağmen, politikayı ve özellikle de dış politikayı saptayan tabaka olan seçkinlerin kesinlikle Batılılaşmış olması, devlet yapısında Batı değerlerinin orta ve özellikle uzun vadede üstün olmasını sağlar. Bu açıdan, Türkiye'nin durmadan Batı'ya ve Batı kurumlarına eğilim göstermesi doğal bir sonuçtur.

2) Tarihsel Boyut

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğunu yıkmış olan devlettir. Bununla birlikte ve doğal olarak, birçok özelliğini bu büyük imparatorluktan devralmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu hernekadar "Avrupa'nın Hasta Adamı" diye anılsa da bir Avrupa devletidir. Osmanlı vezirlerinin Duraklama'ya kadar çok büyük çoğunluğu Rumeli, yani Avrupa kökenlidir. Özellikle İstanbul'un alınmasından hemen sonraki dönemde Anadolu kökenli sadrazam pek görülmez; Kanuni'nin 9 veziriazamından 7'si Hristiyan kökenliydi (Mantran, cilt I, s. 228) (bu konuya "Dünya Ticaret Yollarının Değişmesinden, Sèvres'e Giden Yol" başlığı altında tekrar geri döneceğiz, s. 116). Osmanlı, 19. Yüzyıl Avrupa güç dengesinin vazgeçilmez parçasıdır ve zaten bu niteliğin Osmanlı diplomasisi tarafından çok akıllıca ve dikkatlice kullanılmasıdır ki İmparatorluğun ömrünü yaklaşık 100 yıl kadar uzatmıştır.

Aynı şeyleri, dünyanın bu coğrafyasında kurulmuş başka devletler, özellikle de Bizans için söylemek mümkün olduğu gibi, Türkiye için de söylemek mümkündür.

Laiklik-Sekülerlik

Türkiye’de çoğu zaman (ve yanlış olarak) özdeş algılanan bu kavramlardan birincisi devlet’e, ikincisi ise toplum’a ilişkindir. Birincisi bir devlet politikasıdır, ikincisi toplumun bir niteliğidir.

Din, feodal (tarımcı) toplumların tutunum ideolojisidir (tutunum ideolojisi *-cohesion ideology-*: “bir toplumu birarada tutan temel ideoloji” olarak kabaca özetlenebilir). Bu nedenle, feodal kalıntılar taşıyan toplumlardaki din-devlet ilişkileri, bu kalıntıları tasfiye etmiş toplumlardakinden epey farklıdır.

Birinci tip ülkelerin en net örneği Türkiye’dir. Bu ülkede devlet, Batıcı seçkinlerinin anayasadaki “laiklik” ilkesine yansıyan iradesi gereği, din’i sürekli ve güçlü biçimde denetim altında tutarak ülkenin iman’a dayanan dinsel ilkelere (“şeriat’a) değil, akl’a dayanan rasyonel ilkelere göre yönetilmesini sağlamaya çalışır. Bu, “yukarıdan devrim”in laiklik politikasıdır. (Türkiye örneğinin tersi, tabii ki, S. Arabistan türü “şeriatçı” ülkelerdir. Ayrıca, arada Mısır gibi “gri” ülkeler de vardır, ama buralarda Türkiye tipi bir laiklik, daha doğrusu laikleştirme politikası uygulanmaz, uygulanamaz).

İkinci tip ülkelerde ise devletin laiklik politikası izlemesine gerek yoktur, çünkü devletin dinsel ilkelere göre yönetilmesini savunacak feodal kalıntılar uzun zaman önce burjuva (“altyapı”) devrimleriyle ciddi biçimde tasfiye edilmişlerdir. Bu toplumlar artık “sekülerleşmişlerdir”. İngiltere ve 1905’ten itibaren de Fransa bunlara örnek gösterilebilir (1789-1905 arası laiklik politikası uyguladı ve sonunda toplumu sekülerleştirdi).

ABD ise, seküler toplum açısından uç bir örnektir, çünkü bu ülke feodal dönemi hiç yaşamamıştır; Avrupa’dan gelen göçler nedeniyle, kabile döneminden ticaret kapitalizmine doğrudan geçiş yapmıştır. Dolayısıyla, kuruluşundan beri, dinler ve inançlar karşısında tamamen nötrdür. ABD’de devlet, anayasanın 1 numaralı değişikliği (*first amendment*) gereği ne herhangi bir dinsel

inanca müdahale edebilir, ne de herhangi bir dinsel inanca en ufak bir yardımda bulunabilir. Çünkü bizzat federal devlet, çok etnikli ve çok dinli bir toplumda, bu tür bir “tarafsızlık” üzerine kurulmuştur ve işlemektedir. Türkiye’de dinsel ideolojiye sahip kişi ve kuruluşlar, “ABD tipi laiklik” derken, sadece, ABD’de devletin hiçbir din ve inanca müdahale etmemesini anlamaktadırlar.

Bu konuda son olarak, laiklik-demokrasi ikilemine değinmekte de yarar vardır:

Yukarıda Fransa için söylenenlerden de anlaşılacağı gibi, laiklik politikasının amacı seküler bir toplum yaratmaktır. Bu süreç içinde demokrasi ilkesi doğal olarak zedelemeyebilir, çünkü toplumun büyük çoğunluğu feodal bir kafa yapısı gereği, din kavramını kullananlara oy verme eğilimindedir. “Demokrasinin zedelenmemesi” için toplumun kendi iç dinamiğiyle ağır ağır sekülerleşmesini beklemek gerekir ki, bu arada temel insan (en çok da, kadın) haklarının ağır ihlale uğrayacağı açıktır.

Bununla birlikte, gözükara biçimde uygulanan bir laiklik politikasının, aydınların bir tahakküm aracı olarak kullanıldığı da bir gerçektir. Bu nedenle, laiklik politikasının, din’in devlete müdahalesini önlemek gibi temel bir görevinin olması, ama bireylerin dinsel tercih ve uygulamalarını engellemek gibi bir yetkinin olmaması gerekir.

Özet olarak: Seküler toplum, demokrasi için bir ön koşuldur. Dolayısıyla, Türkiye gibi ülkelerde onu yaratmaya yönelik laiklik politikası da öyledir. Ama bu politika, hassas uygulanmadığı zaman, demokrasiyi ihlal edebilmektedir. Bunu önlemenin çaresi, din’in bir ülkede siyasal iktidara talip olmaksızın vazgeçerek “sistem”e entegre olduğu oranda laiklik politikasını giderek yumuşatmak ve toplumsal odaylaşma yoluna gitmek olarak saptanabilir. Türkiye’de “Amerikan tipi laiklik” ancak ondan sonra mümkün olabilecektir.

(B. Oran)

Türkiye de dikkatli bir dış politika sayesinde olduğundan daha önemli bir devlet rolü oynamaktadır. Zaten Osmanlı olsun, 1453'ten sonra modelini kopya ettiği Bizans olsun (Osmanlı padişahlarının “Sultan-ı İklim-i Rum”, yani (Doğu) Roma Sultanı unvanını taşıdıkları anımsanmalıdır) statükoyu iyi değerlendiren dengeli dış politikaları sayesinde ki zayıfladıktan sonra uzun süre yaşayabilmişlerdir. Bu nitelik, TDP'nin statükocu ve dengeli niteliğinin kökeninde yatar.

Dahası, Türkiye'nin laik niteliğinin köklerini Batı'dan çok önce, Osmanlı'da ve Bizans'ta aramak uygundur. Osmanlı'da şeriat düzeni egemenmiş gibi gözükse de, dünyevi düzeni yöneten padişah buyrukları kesinlikle daha önemliydi. Türklerin İslam'dan önce uzun bir geçmişe sahip olmasının yanı sıra, İstanbul'un alınmasından sonra imparatorluklaşan Osmanlı'nın gündelik yaşamı İslam'ın 7. Yüzyıl Arap kabilelerine getirdiği kurullarla yönetilemeyecek kadar karmaşıklaşmıştı.

Zaten, Osmanlı'da devletin din'i kesinlikle güçlü pençesi altına almış olduğunu da unutmamak gerekir. Gerçi padişah fermanlarının şeriata uygunluğu dinin başı olan şeyhülislamın vereceği fetva ile saptanıyordu ama, bu 1 numaralı din adamı, Padişah tarafından atanarak getirilen ve dolayısıyla azledilebilen, azledildikten sonra da (ulemanın kamı yere akması diye) istendiği anda yay kirisiyle boğdurulabilen bir devlet memurundan ibaretti. Osmanlı da bu çok önemli olguyu Bizans'tan almıştı. Osmanlı döneminde yalnızca 2 Fener Rum patriği idam edilmişti ama, Bizans'ta Vasileus'un (imparatorun) idam ettirdiği Fener Rum patriği sayısı belirsizdir.

Bu açılarından, Türk diplomasisi Osmanlı diplomasisinin doğal uzantısıdır. Bu nedendir ki yeni devlet kurulurken dış politika, bugün kurulan yeni devletlerin yaşadığı sıkıntıyı ve acemiliği yaşamamıştır. Lausanne'da “Düvel-i Muazzama” karşısında büyük direnç ve başarı göstermiştir. Hatta, 1919-23 ve 1923-39 dönemlerini incelerken rastlayacağımız gibi TDP'nin yürütülmesinde anlamlı bir inatçılık ve hatta bir imparatorluk gururu görmek zor değildir. Nitekim bu gurur bizzat Kurtuluş Sa-

Yukarıdan Devrim

Bu kavram, devrimin/devrimci değişikliklerin aşağıdan yukarıya (yani, sosyo-ekonomik gelişmenin doğal evrimi ve baskısıyla) değil, “Devrimci” devlet örgütünü ele geçiren seçkinlerin iradesiyle yukarıdan aşağıya gerçekleştirilmesi fikrini ifade eder.

Diğer bir deyişle, toplumun durağan yapısı yüzünden aşağıdan yukarıya bir türlü doğal olarak gerçekleşmeyen devrimci değişiklikler, “halkın iradesini temsilen ortaya çıkan ve gerektiğinde yığınların geçici ve aydınlanmamış kanı ve tutumlarına rağmen toplumu yöneten” seçkinler tarafından, zorla ve üstyapı (hukuk) kullanılarak gerçekleştirilecektir.

Bunun en başarılı örneklerinin başında, 1920 ve 30'lardaki Kemalist yukarıdan devrim gelir. Kemalizm'in üstyapı reformlarının bazıla-

rı zamanla altyapıda (yani ekonomik temelde) bile değişikliğe yol açmıştır. Örneğin, Osmanlı döneminde mirastan kız evlada 1, erkek evlada 2 pay verilmesine karşılık, 1926'da Medeni Kanun çıkartılarak eşitlik sağlandıktan sonra Anadolu'da mülkiyet yapısı buna uygun olarak değişiklik göstermiştir.

Yukarıdan devrim konusunda akıldaki tutulması gereken şey şudur: Bir kere yapıldıktan sonra örneğin her on yılda bir tekrarlanamaz. Bir toplum ilebet patronaj (baskı) altında tutulamaz. İç dinamik tetiklenir, ondan sonra artık gelişmesine bırakılır. Üstelik, bu “periodik” müdahaleler, ayrıcalıklarını korumak isteyen sivil ve asker kadroların sınıfsal korkularını ve çıkarlarını da yansıtır olabilir.

(B. Oran)

vaşımı başlatan bir unsur olacaktır, çünkü bu savaş 1919'da İzmir'i işgal eden devletin herhangi bir devlet değil, "eski teba" bir devlet olmasıyla tetiklenecektir.

Bu arada, Türkiye'nin çok ilginç (ve çelişkili) bir niteliği de şudur: Bir yandan Osmanlı'yı alfabetine varıncaya kadar reddetmiştir, padişahını hain ilan etmiştir; ama diğer yandan da aradaki sürekliliği hep kabul etmiştir. Nitekim, Osmanlı'nın geçmişteki kimi eylemlerinin sorumlusu olarak suçlandıği zaman, bu sorumluluğu üzerinden atmaya çalışmamıştır. Örneğin, Osmanlı akınlardan kalma "Türkler Geliyor!" psikolojisi olsun, Ermeni soykırımı söylemleri olsun, Türkiye tarafından kendisini ilgilendirmediği biçiminde bir savunmayla savuşturulmamıştır. T.C., Osmanlı'nın *rejim*'ini reddetmiştir, *devlet*'ini değil.

İki devlet arasındaki çok önemli fark sorulacak olursa o da şudur ki, Osmanlı diplomasisine verilen görev çokuluslu ve çok dinli-mezhepli bir imparatorluğun, Türk diplomasisine verilen görev ise ulus-devletin ayakta tutulmasıdır.

3) Stratejik Boyut

Bu boyutu üçe ayırarak incelemek uygun olur: Coğrafi Faktör (Türkiye'nin Jeo-stratejik Konumu, Türkiye'nin Komşuları, Türkiye'nin Boğazları), Bölgesel Güvenlik Çemberleri, ve bir de, Dünya Güç Eksenleri.

a) Türkiye'nin Coğrafyası

Bu faktör TDP'yi hem "kötü" hem de "iyi" yönde etkileyen çok önemli verilerin kaynağıdır.

Jeostratejik Konum

Türkiye Cumhuriyeti toprakları çok stratejik bir noktada yer alır. Bir yandan Balkanlara, bir yandan Kafkaslara, bir yandan Ortadoğu'nun Bereketli Hilal'ine ulaşır. Bunun yanı sıra, Türkiye toprakları sınırlanmış Batı ile enerji kaynakları (Orta Doğu, Hazar) arasında yer alır. Bu konumu, Türkiye'ye kendi boyutlarını aşan bir önem ve avantaj kazandırır.

Buna karşılık, bu toprakların tarihsel (ve güncel) göç yolları olması (zaten Osmanlılar da bu nedenle buraya gelmişler ve sonunda yerleşmişlerdir) Türkiye'ye büyük güvensizlik duygusu da getirir ve TDP'nin güvenlik faktörünü fazlasıyla önemsemek zorunda kalmasına yol açar.

Komşular

Bir ülkenin komşularının sayısı ve niteliği ile o ülkenin güvenliği arasında güçlü bir bağ bulunduğu, kantitatif incelemelerle de kanıtlanmıştır. Sınır sayısı arttıkça, bir ülkenin saldırıya uğraması, tehdit edilmesi ve birden fazla cephede savaşa girmesi olasılığı da artar.

Türkiye, dünyanın bu çok hassas jeostratejik bölgesinde sayıları zaman içinde hiç azalmayan komşularla çevrilidir. İkinci Dünya Savaşından önce 8 komşusu bulunurken (Yunanistan, Bulgaristan, SSCB, İran, Irak ve Kıbrıs üzerinden İngiltere, Suriye üzerinden Fransa, Onikiadalar üzerinden İtalya), Savaş sonrasında bu sayı 6'ya inmiş (Yunanistan, Bulgaristan, SSCB, İran, Irak, Suriye, ve 1960'ta Kıbrıs), Soğuk Savaş

sonrasında 8'e çıkmıştır (Yunanistan, Bulgaristan, Gürcistan, Ermenistan, Nahcivan nedeniyle Azerbaycan, İran, Irak, Suriye). Hatta, deniz üzerinden düşünüldüğünde, bu komşuların sayısı 12'dir (diğerlerine ek olarak Ukrayna, Kıbrıs, Rusya, Romanya).

Diğer yandan, bu komşuların nitelikleri de güven telkin etmekten uzaktır. "Kabaha"nın kimde olduğu önemli değildir; Türkiye'nin bu komşuların büyük çoğunluğuyla tarihsel ya da çıkarsal anlaşmazlığı bulunduğu gerçeği önemlidir. Gerçi en güçlü (ve tarihte en sorunlu) komşusu SSCB bugün artık yoktur ve onun ardılı Rusya Federasyonu Türkiye'ye resmen sınırdış değildir ama, Kafkaslarda bitmeyecek görünen etkisi nedeniyle komşu olmaya devam etmektedir. Zaten, Kürt milliyetçiliğinin bağımsızlık istemesinin Türkiye'ye en itici gelen taraflarından biri de, Rus faktörüne karşı Doğu Anadolu'nun Türkiye'ye sağladığı, güvenlik açısından çok önemli "ülke derinliği"nin ortadan kalkacak olmasıdır.

Bu durumda Türkiye'nin güvenlik endişeleri onu ittifaklar aramaya itmektir.

Türk Boğazları

Türkiye'nin stratejik önemi, Boğazlara sahip bulunması nedeniyle bölgesel boyuttan evrensel boyuta çıkmaktadır. Bir kere, Boğazlar, nükleer silah sistemlerinin gelişmesiyle ortadan kalkmamış bir stratejik öneme sahiptir ve bu nedenle Türkiye evrensel gelişmeleri etkileme olanağı elde etmektedir. İkincisi, Boğazlar bu nitelikleriyle Türkiye'yi evrensel gelişmelerin etkisine açmakta, Türkiye'ye sorun taşımaktadır.

Diğer yandan Boğazlar, savunması pek güç ve sorunlu bir bölgedir. Hava saldırılarına ve denizden gelecek tehlikelere açık olmaları bir yana, Türkiye burayı savunmak açısından Avrupa tarafında ülke derinliğine sahip değildir. Zaten, en güçlü olan 1. Ordu'nun burada konuşlandırmış olması da bunu göstermektedir (Aydın, s.58).

b) Türkiye'nin Bölgesel Güvenlik Çemberleri ve İkilemleri

Türkiye'nin genel jeostratejik konumu ve komşuları açısından bakıldığında TDP, ülkenin güvenlik politikasına bütüncül bir yaklaşımla çözüm bulmak zorunda kalmaktadır. Çünkü Türkiye'nin üzerinden geçen ve birbirinden önemli olan 5 bölgesel güvenlik çemberi bunu gerektirmektedir: Bir kere, bu çemberler birbirinin içine geçmiş durumdadır. İkincisi, bunların içindeki güç dengeleri birbirine bağlıdır. Üçüncüsü, bu çemberler arasında doğal sınırlar ve engeller yoktur; bunlar arasındaki coğrafi farklılıklar tamamen yapaydır. Dördüncüsü, Türkiye bunların arasındaki güç dengesinde tam bir dingil görevi yapmak, uyum sağlamak zorundadır. Beşincisi, bu çemberlerin her biri Türkiye için ikilemler getirmektedir (Sander).

Güvenlik sorununa TDP'nin bakışını belirleyen 5 farklı açı ve bu bakış açılarının her birinde Türkiye açısından mevcut bulunan ikilemler şöyle sıralanabilir:

Avrupa Perspektifi

Süper devlet ilişkilerinin egemen olduğu global sistemden etkilenen bu perspektif açısından Türkiye'nin klasik ikilemi şudur: Batı ittifakında (NATO) aktif biçimde yer almak, ama bu nedenle kuzeydeki büyük komşuyu (SSCB, Rusya) tehdit etmek. Bu ikilem son yıllarda bir ikincisiyle tamamlanıyor gözükmektedir: AB'ye girmek, ama içişlerine müdahale ettirmemek.

Balkan Perspektifi

Balkanlar Türkiye için çok önemlidir, çünkü Avrupa'ya açılış kapısıdır. Zaten, 1990 sonrası dönemde göreceğimiz gibi, TDP'nin Bosna sorununa harcadığı emeğin temel nedeni budur. Bu kapının bir biçimde, bir yanından, her zaman açık kalması gerekir. Türkiye gibi bir devletin, kendisi için bu denli önemli bir bölgeyle sürekli ilgilenmesi şarttır. Burada da ikilem şudur: Balkanlarda sürekli etkin olmak, ama Bulgaristan ile Yunanistan yollarından en az birini sürekli açık tutacak biçimde davranmak. Bu nedenle, Türkiye bu iki devletin ikisiyle birden aynı anda kavgalı olmak lüksüne sahip değildir ki, böyle bu sorun 1984 sonundan 1990'a kadar gündemde bulunmuştur.

Akdeniz Perspektifi

Bu perspektifte Türk-Yunan ilişkileri egemen konumdadır ve ikilem de şudur: Türkiye kendisini batıdan saran Yunanistan'la ve güneyden saran Kıbrıs'la ilişkilerinde yaşamsal çıkarlarını korumak zorundadır. Çünkü Ege adaları İstanbul ve İzmir limanlarını felce uğratabilir ve Kıbrıs da bu kısıkaçı tamamlayabilir. Zaten, Türkiye'nin bu Ege'den sarılma olgusunun, ülkenin şimdiye kadar ilan ettiği tek "savaş nedeni" (*casus belli* -kazus belli okunur) durumu olmasının nedeni budur. Ama Türkiye, bunu yaparken, Avrupa'yla bağlantısını kesebilecek bir müttefikini (Yunanistan) düşman haline getirmemek zorundadır. Çünkü bütün ilişkileri kendi batısıyla olan bir Türkiye'nin uğrayacağı zarar, kendi doğusuyla fazla ilişkisi bulunmayan bir Yunanistan'ın uğrayacağı zarardan fazla olabilir. Diğer yandan, ABD'nin her zaman tepkisini çekmiş olan Türk-Yunan ikilemi, Yunanistan'ın AB'ye tam üye olmasından bu yana daha da ciddilemiştir.

Orta Doğu Perspektifi

Global sistemden ve ülkeler arası çatışmalar gibi çok sayıda değişkenden etkilenen, petrol deposu bu bölgede Türkiye'nin ikilemi şudur: Hem etkin rol oynamak zorundadır, hem de bunu yaparken bölgenin iç sorun ve çatışmalarla dolu sayısız girdaplarının içine çekilmemek zorundadır.

Bunun yanı sıra, Ortadoğu, Türkiye için Kürt sorunu açısından da çok büyük önem taşımaktadır. Kuzey Irak'a 1983'ten beri askerî hareketler yapılmaktadır. Mayıs 2001'de yalnız "stratejik önemi olan kamu kuruluşlarına" gönderilen ve basına da sızdırılan bir iç genelgede yer alan "Irak Politikamıza İlişkin Öncelikli Önlemler" adlı Dışişleri raporunda "Kuzey Irak'ta Kürt devletinin ilanı, tarafımızdan müdahale nedeni sayılmalıdır" (*Cumhuriyet*, 13.05.2001) denilmesi ise, bu müdahalelerin bir devlet politikası ilkesine dönüştüğünün belgesi olmuştur.

Kafkas Perspektifi

SSCB'nin yerini alan Rusya'nın egemen konumda bulunduğu, Türkiye için de petrol ve doğal gaz boru hatlarının çok önemli kıldığı bu perspektifte Türkiye'nin ikilemi şudur: Hem burada kendine yakın ve güçlü yönetimleri destekleyerek Rus etkisini hafifletmek ve enerji hatlarını kendi üzerinden dünyaya açmak, hem de bunu yaparken Rusya'yı kızdırmamak. Kaldı ki Rusya, ABD'nin şu anda engel tanımayan gücüne karşı çok önemli bir denge unsuru olabilecektir.

c) Türkiye'den Geçen Dünya Güç Eksenleri

Anadolu'nun bir "köprü" olduğu hep söylenegelmiştir. Bu önerme yalnızca coğrafi anlamda değildir. Çok daha önemli iki anlamla da yüklüdür (Sander):

Birincisi, Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte uluslararası sistemde oluşan stratejik, siyasal, ideolojik, ve ekonomik bir eksen dünyayı ikiye bölmüştür ve bu Batı-Doğu Eksenini dikey olarak tam Türkiye'nin üstünden geçmiştir. Truman Doktrini, NATO, Avrupa Konseyi, OECD gibi proje ve kurumlara giren Türkiye bu eksenin Batı bölümünde yer almıştır.

İkincisi, 1980'lerin sonundan itibaren, bu eksenin daha önemli bir ikincisi belirlemeye başlamıştır. Daha çok ekonomik nitelikte olan bu Kuzey-Güney Eksenini de yatay olarak tam Türkiye'nin üzerinden geçmiştir. Türkiye'nin çabası, bu eksenin kuzeyinde yer almaktır ve AB'ye giriş mücadelesi de bu nedenledir.

Türkiye birinci eksen açısından karar vermede fazla güçlük çekmemiş ve başta güvenlik, çok çeşitli nedenlerle Batı'yı tercih etmiştir ama, ikinci eksen söz konusu olduğunda diplomatik karar almak daha zor olmaktadır. Örneğin BM'deki çeşitli toplantılarda Türkiye Daimi Temsilciliğinin oy verirken İslam Konferansı Örgütü üyeliği, AB'ye aday üyelik ve Güney'le (örneğin, Afrika) birlikte oy verme konusunda zaman zaman çok sıkıştığı, bilinen bir husustur.

4) İç Yapısal Boyut

Genel-Tarihsel Açından

Anadolu'nun etnik ve dinsel yapısı, Türkiye'nin öncülü Osmanlı dış politikasını çok derinden etkilemiştir, çünkü Osmanlı'yı sürekli olarak batıya götürmüştür.

Osmanlı'yı buna iten birçok neden vardır. Bizans'ın bozulmuş feodal yapısının büyük bir sömürü ve hatta kaos içermesi, çok daha adil olan Osmanlı pre-feodal düzeninin Bizans halkı tarafından bir tür kurtarıcı gibi karşılanmasına ve dolayısıyla fetihlerin Bizans ve Balkan topraklarında kolay ilerlemesine yol açmıştır (altyapısal faktör). İslam'ın gaza düzeni Batı'yı "Dar-ül harp" ilan ederek fetih ekonomisinin yürütülmesini kolaylaştırmıştır (üstyapısal faktör). Ayrıca, özellikle Doğu Anadolu'nun arızalı bir yapıya ve verimsiz bir ekonomiye sahip olmasına karşılık Anadolu yarımadasının batısının ovalık ve ilerlemeye uygun oluşu da Osmanlı'yı Batı'ya yöneltmiştir (çevresel faktör).

Bu sayılan nedenlerin dışında ve çok önemli olarak, Anadolu'nun etnik/dinsel/sınıfsal yapısının çıkardığı sorunların Osmanlı'yı Batı uygarlığıyla çok yakın temas kuracak biçimde hep batı yönünde ilerlemeye ittiği de hesaba katılmalıdır. Bir defa, ileride Osmanlı İmparatorluğunu kuracak olan Türkler Orta Asya'dan gelip de sınırlı sayıda çadır halkıyla Anadolu'ya ayak bastıklarında, yarımada otokton (göçmen olmayan, buranın eski halkı) olarak, Ermenilerin yanı sıra, iki tür halk bulmuştur: Rumlar (Bizans) ve Kürtler. İkinciler, birincilere karşı 1071 Malazgirt'te Türklerle birlikte çarpışmışlardır. Dağlarda yaşadıkları için bu Kürtler, II. Mahmut yönetiminin merkeziyetçi çabalarına kadar yarı özerk yönetimler olarak bırakılmıştır. Yani, Kürt bölgeleri, gerek bu halkın büyük çoğunlukla Sünni Müslüman olması, gerekse bu yarı özerklik durumu nedeniyle fethedilmeye